

TAYY-İ MEKÂN MOTİFLİ EFSANELERDE SAVAŞLARIN GİZLİ KAHRAMANLARI*

Hidden Heroes of Wars In Legends with Teleportation Motif

Doç. Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU**

ÖZ

Efsaneler, gerçek ya da hayali şahıs, hadise ve yerler hakkında anlatılan kısa hikâyelerdir. Bu hikâyelerde genellikle olağanüstü olaylar olsa da anlatılanların inandırıcı olma özelliği ağır basar. Efsanelerin bu inandırıcı olma özelliği sayesinde topluma birtakım ahlaki değerler ve davranış kalıpları telkin edilir. Bu yönüyle efsaneler didaktik anlatılardır ve toplumu eğitici bir işleve sahiptirler. Efsanelerin bir kısmı “veli kültü” etrafında teşekkül etmiştir. Veliler, üstün ruhani kuvvetlerle donanarak, yaşarken veya öldükten sonra çeşitli kerametler gösteren tiplerdir. Veli kültü etrafında teşekkül eden efsanelerde velilerin göstermiş oldukları kerametler efsanelerin ana motifini oluşturmaktadır. Bu yazıda bir anda çok uzak mesafeleri kat ederek veya aynı anda iki ayrı mekânda bulunarak savaşa katıldığına ve bu vesile ile savaşın kazanılmasında Türk ordusu ve askerine yardımcı olduğuna inanılan velilerin efsaneleri üzerinde durulmuştur. Bu efsanelerde velilerin, Balkan savaşları, Çanakkale Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Kore Savaşı, Kıbrıs Savaşı gibi savaşlara iştirak ederek Türk askeri ile birlikte savaşmış oldukları anlatılır. Bu tarz efsaneler incelendiğinde efsanelerin birbirine benzer kalıplar ve motifler ile örüldüğü, toplumsal bellekte yer edinen bu kalıp ve motiflerin Türk toplumunun yaşadığı farklı savaşlara adapte edildiği söylenebilir. Bu tarz efsanelerin son olarak Zeytinalı Afrin Harekâtı üzerine anlatılıyor olduğu tespit edilmiştir. Bu da bahsi geçen efsanelerin günümüzde yeni olaylara uyarlandığını ve güncellendiğini göstermek açısından güzel bir örnektir. Tayy-i mekân ile savaşa katılan velilerin efsanelerinde savaşa katılma biçimleri değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Efsanelerin bir kısmında tarlada ekin biçerken kendisine savaşın başladığı bir şekilde malum olan velinin, orağı ile birlikte savaşa katıldığı anlatılır. Savaş esnasında kanlı orağın bir parçası kırılarak savaştaki köylüsünün eline geçer ve böylelikle velinin sırrı açığa çıkar. Bir kısım efsanede ölmüş olan veliler, savaş başladıktan sonra yatırlarını terk ederek savaşa iştirak ederler. Yatırlarda görülen birtakım işaretler velilerin savaşa katıldıklarının emareleri olarak kabul edilir. Efsanelerin diğer bir kısmında ise, kutsal olduğu düşünülen bazı sulara yaşayan balıkların savaş sırasında ortadan kayboldukları, savaştan sonra ise yaralı olarak döndükleri anlatılır. Balıkların üzerindeki yaraya benzer izler de savaş esnasında aldıkları yaralar olarak düşünülür. Bu efsanelerin kahramanları halk arasında “Yaralı Balıklar” veya “Asker Balıklar” olarak adlandırılır. Makalede, tayy-i mekân ile savaşa katılan velilerin efsaneleri sözlü ve yazılı kaynaklardan örneklerle ele alınarak yapı ve içerik açısından incelenmiştir. Söz konusu efsanelerin yeni savaş ve operasyonlara adapte edilerek anlatıldığı, veli kültürünün de canlılığını korumasının etkisi ile bu efsanelerin günümüzde inanılabilirliğini koruduğu tespit edilmiştir. Makalede ayrıca bir milletin “vatan” gibi kutsal değerlerine sahip çıkması gerektiğinin, “gaza” anlayışı ile “şehadet”in ne derece kıymet teşkil ettiğinin efsaneler aracılığıyla topluma nasıl telkin edildiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Efsane, veli, tayy-i mekân, keramet, savaş.

ABSTRACT

Legends are stories about real or imaginary persons, events and places. In these stories, there are usually extraordinary events, but they are convincing. Thanks to this characteristic of legends, some moral principles and patterns of behavior are transmitted to the public. In this respect, legends are teachers and have an educational function. Some of the legends have been formed around saint cult. Saints are types that show various miracles when they are armed with superior spiritual forces, living or dying. In the legends formed around the saint cult, the miracles that the saints show are the main motif of the legends. This article focuses on the legends of the saints who have participated in the wars by attaining a long distance or in two separate places at the same time and helped the Turkish army and soldiers to win the war on this occasion. These legends tell that saints fought with Turkish soldiers in wars such as Balkan Wars, Çanakkale War, War of Independence, Korean War, and Cyprus War. When these legends are examined, it can be said that these patterns and motifs, which have taken place in the social memory, are adapted to different wars in which the Turkish society lives, in which the

* Geliş tarihi: 18 Ocak 2020 - Kabul tarihi: 1 Haziran 2020
Kumartaşlıoğlu, Satı. “Tayy-i Mekân Motifli Efsanelerde Savaşların Gizli Kahramanları” *Milli Folklor* 128 (Kış 2020): 48-59

** Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, satileri@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2178-3035.

legends are shaped with similar patterns and motifs. It has been found that such legends are finally told on the Zeytindalı Afrin Operation. This is a good example to show that these legends are now being adapted and updated to new events. In the legends of the saints who participated in the war with teleportation, the ways to go to war are different. Part of the legends, the saint, who is known to have begun the war when he is sickling in the field, joins the battle with sickle. During the war, a part of the bloody sickle is broken and pass into the hands of the countryman in the war, so that the secret of the saint is learned. In some of the legends, the dead saints join the war by leaving their tombs after the war begins. Some evidences of the tombs reveal that the saints joined the war. In another part of the legends, it is told that the fish that live in some waters thought to be sacred disappeared during the war and returned wounded after the war. The scars similar to the wounds on the fish are the wounds they receive during the war. The heroes of these legends are called "Wounded Fish" or "Soldier Fish" among the people. In this article, the legends of saints participating in the war with "teleport" were examined in terms of structure and content with examples from verbal and written sources. It has been determined that these legends are adapted to new wars and operations and still maintain their credibility with the effect of the cult of saint. The article also emphasized that legends tell us that a nation should protect its sacred values such as "homeland" and the importance of "gaza" understanding and "martyrdom".

Key Words

Legend, saint, teleport, miracle, battle.

Giriş

Efsaneler, gerçek ya da hayalî şahıs, hadise ve yerler hakkında anlatılan ve anlatılanlarda inandırıcılık vasfı bulunan hikâyelerdir. Efsanelerde belirli bir şekil olmayıp, kısa ve konuşma dili ile tertip edilirler (Sakaoğlu 2009: 20-21). Bu özellikleri efsanelerin günlük hayat içerisinde ne derece etkili olduğunu gösterir. Kolektif hafızada taşınan bir efsane metni herhangi bir zamanda herhangi bir vesile ile anlatılarak bir konuya açıklık getirir. Dünyanın, insanın, hayvanın veya başka bir varlığın yaratılışı veya herhangi bir özelliği, olağanüstü varlıklar, tarihî ve dinî olaylar vb. hakkında merak edilenler efsane metinleri aracılığıyla izah edilir. Bunun dışında efsane metinleri ile insanların toplum içerisinde uyması gereken kurallar, ahlaki düsturlar ve davranış kalıpları telkin edilir. Bu açıdan efsaneler öğretici metinler olup toplumu eğitici bir işleve sahiptir. Başka bir ifade ile efsaneler anlattıkları ile bağlantılı olarak toplum içerisinde bir otokontrol mekanizması oluştururlar. Örneğin bir gölün oluşumunun izah edildiği bir efsanede, yardıma ihtiyacı olan bir kimseye kapısını kapatıp yardım etmeyen köy halkı suya gark olarak cezalandırılır (Sakaoğlu 2003: 159). Böyle bir efsane anlatıldığı ortamda elbette yardıma ihtiyacı olana yardım edilmesi gerektiğini telkin etmektedir.

Efsanelerin en önemli özelliklerinden biri "inanç" unsuruna sahip olmasıdır. Efsanede anlatılanlara inanılır. Ancak efsanelerin inanılır olma özelliği günümüz dünyasında ne kadar geçerlidir? Linda Degh, efsanenin tanımı üzerine yazdığı bir yazıda "*kaç tane geleneksel efsane, hala sosyal olarak ilgili ve anlamlı? Kaç tanesi insanların ilgisini çekmeye yetecek kadar tartışmalı?*" (Degh 2005: 346) diyerek efsanelerin güncel olup olmadığı üzerinde durmuştur. Sorduğu soruyu "*Bu efsane dönüşümü veya daha düzgün söyleyince efsanelerin yeniden yapılanması ve yeniden oluşturulması fantazisi sınırsız sayıdaki şimdiki ihtiyaçlarımıza uygun hale getirilerek geçmişten günümüze çeşitlenerek yaratılır*" (Degh 2005: 348) diyerek cevaplandırır. Degh, efsanelerin ihtiyaca cevap verdikleri müddetçe toplumda varlıklarını devam ettirebildiklerini ifade etmiştir. Degh'in sorduğu sorular şöyle de çoğaltılabilir: Efsaneler günümüzde ne kadar anlatılıyor ya da anlatıldığında bu efsanelere ne kadar inanılıyor? Efsaneler günümüz insanının ihtiyaçlarına ne kadar cevap veriyor? Verilen sözü yerine getirme, ana-baba sözünü dinleme, büyüklere saygı gösterme, dürüst olma gibi toplumsal ve etik kuralları uygulama konusunda etkili

olan efsaneler, günümüzde maalesef büyük oranda bağlamını yitirmiştir. Efsanelerin büyük bir kısmının günümüz dünyasında “inanma” boyutunda yerinin kalmadığı söylenebilir. Çünkü efsaneye inanmak için efsanede anlatılanların zamanın gerekleriyle uyum içinde olması, toplumun yaşam biçimine ve algı dünyasına hitap etmesi gerekir. Bu konuda Pertev Naili Boratav, efsanelerin inanç konusu olanlarının ancak o inançların sürüp gitmesini sağlayan şartlarla birlikte ortadan kalkacağını ifade etmekte, buna bağlı olarak da efsaneleri saçmadır, akıldışıdır diye küçümsemenin yersiz bir davranış olduğunu belirtmektedir (Boratav 1995: 107). Efsaneler bir toplumda hala anlatılıyor ve efsanenin anlattığı şeye inanılıyorsa, o toplumda efsanenin taşıdığı “inanç” unsurunu canlı tutan bir takım değerlerin var olduğu düşünülmelidir.

Bu makale tarihî gerçeklikler ile bütünleşen tayy-i mekân motifli efsanelerden bir kısmını ele almaktadır. Bahsi geçen efsaneler, bir anda çok uzak mesafeleri kat ederek (tayy-i mekân ile) savaflara katılan ve savafların kazanılmasında Türk ordusu veya askerine yardım ettiğine inanılan veliler etrafındaki anlatılardır. Anadolu’nun pek çok yerinde hatta Balkanlarda anlatılan bu tarz efsanelerde velilerin, Balkan savafları, Çanakkale Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Kıbrıs Savaşı gibi savaflara iştirak ederek Türk ordusu ile birlikte savaştıkları, zor durumda kalan Türk askerine yardım ettikleri anlatılmaktadır. Sözlü gelenek içerisinde anlatılan ve anlatıldığı ortamlarda inanılan bu efsaneler günümüzde canlılığını koruyarak yeni savaflar etrafında yeniden güncellenebilmektedirler. Zeytin Dalı Harekâtı bu güncellenmeye örnek verilebilir. Bu tarz efsanelerin günümüzde farklı savaflara adapte olabilmesi ve taşıdığı “inanç” unsurunu canlı tutabilmesinde, efsanede anlatılanların toplum değerleri ile bütünlük göstermesi etkilidir. Bu değerler Türk kültüründe canlılığını her daim devam ettiren “vatan sevgisi”, “gaza” ve “şehadet” anlayışı ile veli kültü etrafındaki inanışlardır.

Makalede, tayy-i mekân ile savafla katıldığına inanılan velilerin efsaneleri sözlü ve yazılı kaynaklardan örneklerle yapı ve içerik açısından incelenmiş, bir milletin “vatan” gibi kutsal değerlerine sahip çıkması gerektiğinin, “gaza” anlayışı ile “şehadet”in ne derece kıymet teşkil ettiğinin efsaneler aracılığıyla topluma nasıl telkin edildiği, bu efsanelerde veli kültü ile bütünleşen “inanç” unsurunun yeni savaflarla nasıl güncellenerek toplumun ihtiyaçlarına cevap verdiği ele alınmıştır.

Tayy-i mekân ile savafla katıldığına inanılan velilerin efsanelerinde savafla katılma biçimleri değişik şekillerdedir. Bunlardan bazılarında tarlada ekin biçtiği sırada savaflın başladığı kendisine malum olan veli, bir anda ortadan kaybolarak ya da aynı anda iki mekânda bulunarak savafla katılır. Savaflta kanlı orağının bir parçası kırılır, orak parçası savafltaki köylüsünün eline geçer ve böylelikle velinin sırrı ifşa olur. Efsanelerin bir kısmında savafl başladıktan sonra veliler yatırlarını terk ederek savafla iştirak ederler. Yatırlarda görülen birtakım emareler velilerin savafla katıldıklarına dair inancı meydana getirir. Efsanelerin bir kısmı ise “yaralı balıklar” diye bilinen balıklar etrafında anlatılmaktadır. Göletler veya ılcılarda sırtlarında yara şeklinde izler bulunan balıkların, savafl olduğu zamanlarda ortadan kayboldukları, savafl bittiğinde ise yeniden ortaya çıktıkları söylenir.

1. Efsane Metinleri

1.1. Tarlada Ekin Biçerken Savafla Katılan Veliler

Bu tarz efsaneler velilerin yaşarken gösterdikleri kerametler üzerine örülmüştür. Savafl esnasında tarlada ekin biçerken savaflın olduğu kendisine malum olan veli, ortadan kaybolur. Savafl sırasında orağının bir parçası kırılır. Bu kanlı orak parçasını bularak savafl bittikten sonra köye getiren asker, o velinin savafla katıldığını ortaya çıkarır. Bu şekilde sırrı ifşa olan veli ölür.

Manisa’da anlatılan bir efsaneye göre, Çanakkale savaşının olduğu yıllarda Manisa’nın Kulalar köyünde yaşayan bir kişi, tarlada ekin biçerken, “*Savaş başladı...*” diyerek aniden kaybolur. Onun nereye gittiğini kimse göremez. Bu kişiye Çanakkale cephesinde önemli bir saldırının başladığı malum olmuştur. O da elindeki orakla düşmana hücum eder. Bu sırada orağın kırılan parçası yere düşer. Arkadaşı o parçayı alıp cebine koyar. Savaş bitince herkes memleketine döner. Savaşta orak parçasını cebine koyan arkadaşı onu ziyarete gelir, olayı ve yaptıklarını anlattıktan sonra orağın parçasını köylülere gösterir. Kerameti anlaşılan veli hemen orada ölür (Alpaslan 2006: 41). Benzer bir efsane Eğirdir’in Sorkuncak köyünde Tiryaki Koca hakkında anlatılır. Bu ihtiyar Çanakkale savaşı sırasında “*Din kardeşlerim kırılıyor*” diyerek elindeki yabasıyla bir anda Çanakkale’ye gider. Düşmanla savaşır, o esnada yabasının iki dişi kırılır. Savaşta onu tanıyan biri, kırılan parçaları alarak savaştan sonra köye getirir. Tiryaki Koca’nın Çanakkale’de savaştığını söylese de kimse ona inanmaz. Asker yabanın kırılan parçalarını gösterince Tiryaki Koca’nın sırrı ortaya çıkar ve ölür (Göde 2010: 388). Düzce’de Yabalı Baba hakkında anlatılan efsanede de aynı şey söz konusudur. Yabalı Baba, harmanda yabasıyla iş yaparken Çanakkale’de askerlerin zor durumda olduğunu hisseder. Gözlerini kapattığında kendisini savaşın içinde bulur, düşmanı telef eder. Bu esnada yabasının bir dişi kırılır. Köyünden bir genç de savaşa Yabalı Baba’yı götürür ve yabasının kırılan dişini köye getirir. Olan biteni köylüye anlattığında ona kimse inanmaz. Genç adam çantasından kırık dişi çıkarıp yabaya yapıştırınca köylüler ona inanırlar. Yabalı Baba, sırrı açığa çıkınca kaybolur ve ölür. Sarığın bulunduğu yere türbesi yapılır (Durdu 2001: 136-137). Demirci’de Ören Köylü Molla Ahmet olarak tanınan velinin efsanesinde de veli ortadan kaybolarak savaşa katılmaktadır. Efsaneye göre Kurtuluş Savaşı sırasında, Molla Ahmet adlı birinin hareketleri köylünün dikkatini çeker. Molla Ahmet, sabahları öküzünü koşuktan sonra çiftini alarak tarla sürmek üzere evinden ayrılır, boş zamanlarında ve akşamları ortadan kaybolur. Köylüler onu merak edip gece evine giderler. Ama onu evinde bulamazlar. Aynı gecenin sabahı Molla Ahmet’in çift sürmeye gitmesi üzerine evine tekrar giderler, duvarda asılı duran dirgenden kan damladığını görürler. Köylüler olup biteni Molla Ahmet’ten öğrenmek ister. Boş zamanlarında ve geceleri Türk askerlerine yardıma gittiği ortaya çıkan Molla Ahmet ölür (Alpaslan 2006: 82).

Bazı efsanelerde ise veli tarlada ekin biçerken ortadan kaybolmaz, aynı anda hem tarlada hem de savaş meydanında olur; tarlada orağı her sallayışında aynı zamanda savaşta düşman askerlerini de öldürmüş olur. Senirkent’in Uluğbey köyünde Veli Baba hakkında anlatılan bir efsaneye göre, Kurtuluş Savaşı sırasında Veli Baba ekin biçerken “*Din kardeşlerim zorda kaldı*” diyerek elindeki yabayla tarladaki kangal dikenlerinin kafalarını uçurmaya başlar. Veli Baba, her kangal dikeninin kafasını uçurdukça savaş alanındaki düşman askerlerinin kafalarının uçtuğu söylenir (Göde, 2010: 385). Anadolu’da anlatılan bu tarz efsaneler Balkanlarda da görülmektedir. Makedonya’nın Pirlepe şehrine bağlı Kanatlar köyünde Koca Seydi olarak tanınan veli hakkında benzer bir efsane mevcuttur. Anlatılanlara göre Kıbrıs savaşına Kanatlar köyünden gidenler de olmuş. Koca Seydi bu askerlerden birine, “*Savaşta dara düşersen ‘Yetiş Koca Seydi’ de, ben de sana yetişirim*” demiş. Savaş sırasında düşman pusu kurmuş, asker arkadaşları şehit düşmüşler. O zaman “*Ya Koca Seydi, yetiş*” demiş. Koca Seyit, hemen tırpanıyla samanlara vurmaya başlamış. Görenler “*Bu ne yapıyor?*” diye çok şaşırılmışlar. O sırada tırpanın bir dişi kırılmış. Kırılan diş, askerin önüne düşmüş, o da tırpanın dişini torbasına koymuş. Savaş bittikten sonra köyüne döndüğünde hemen Koca Seydi’nin yanına gitmiş, “*Aman erenlerim, sen beni ölümlerden kurtardın. İşte senin tırpanın dişi*” diyerek kırık dişi ona vermiş. Koca Seydi, kırık parçayı tükürüğüyle tırpana yapıştırmış (Kaynak Şahis 2).

Söz konusu efsanelerde velinin tayy-i mekân ile bir anda ortadan kaybolup savaşa katılmasının ya da aynı anda hem tarlada hem de savaş meydanında bulunarak keramet göstermesinin delili, velinin savaşta ortaya çıkan orağının kırık parçasıdır. Bu kanlı orak parçasının ortaya çıkışı velinin de kerametinin ifşa olmasına sebep olmaktadır. Efsanelerin ortak noktalarından biri de sırrı ifşa olan velinin hemen oracıkta ölmesidir.

Tayy-i mekân ile savaşa katılan velilerin efsanelerinin bazılarında “tırpan”, “yaba”, “orak” vb. ile karşılaşılmamaktadır. Ancak efsane yapı olarak aynıdır, ana motif “tayy-i mekân”dır. Erzincan’da Deli Aziz hakkında anlatılan efsane buna örnek olarak gösterilebilir. Efsaneye göre, Kore Savaşı’nda Erzincanlı askerlerden biri, Deli Aziz’i savaşırken görür. Daha sonra ne kadar ararsa da Deli Aziz’i bulamaz. Ailesine mektup yazdığına Deli Aziz’in Kore’de savaştığını söyler. Ailesi mektubu aldığına çok şaşırır. Çünkü Deli Aziz o anda Erzincan’dan hiç ayrılmamıştır (Kara 1994: 71). Diyarbakır’da Ali Pınar olarak da bilinen Seyit Baba hakkındaki efsanede de, kerameti ortaya çıkaran şey, kırılan orak parçası değildir. Anlatıldığına göre, Seyit Baba Kore Savaşı sırasında tayy-i mekân ederek Türk askerlerine yardım eder. Ama onun ne gittiğini ne de geldiğini gören olmaz, sabaha karşı gelip yatağına girer. Fakat bir gidişinde yaralanır. Döndüğünde yarası gelini tarafından fark edilir. Sırrı ortaya çıkınca da hemen orada ölür (Sakaoğlu 2009: 183-184).

1.2. Yatırlarını Terk Ederek Savaşa Katılan Veliler

Bu gruptaki efsaneler, velilerin öldükten sonra yatırları etrafında gösterdikleri kerametlere dayanmaktadır. Savaş zamanlarında yatırlarından kalkarak savaşın kazanılmasında katkısı olan bu veliler, savaş bittikten sonra yatırlarına geri dönerler. Bu tarz efsanelerde savaşın başladığı ya onlara malum olur ya da kendileri gibi velayet sahibi olan şahıslar bahsi geçen veliye haber verir.

Bu tarz efsanelerin bir kısmında, velilerin yatırlarından ayrılarak savaşlarda Türk ordusu ile birlikte savaşmaları, yatırlarda gözlemlenen sıra dışı olaylar ile açıklanmaktadır. Yatırda bulunan ve sürekli terleyen taşın savaş zamanında terlememesi; yatıra bırakılan bir ibrik suyun her zaman boşalmasına ve asılı duran havlunun sürekli ıslanmasına rağmen savaş zamanlarında ibrikteki suyun boşalmaması ve havlunun kuru kalması bu sıra dışı olaylardandır. Demirci’de Hacı Baba olarak bilinen kişi hakkındaki efsanede böyle bir durum söz konusudur. Hacı Baba, Horasan erenlerinden olup Demirci’nin fethi için mücadele etmiş, şehit düştüğü yere gömülmüştür. Normal zamanlarda Hacı Baba türbesine akşam su dolu bir ibrik ve havlu bırakıldığında, sabah ibriğin boşaldığı, havlunun ise ıslak olduğu görülmektedir. Bu yüzden Hacı Baba’nın ibrikteki su ile abdest aldığına, havluyla kurulduğuna inanılmaktadır. Sadece Kore Harbi ve Kıbrıs Barış Harekâtı’nda, üç gün üç gece, ibrikteki su boşalmamış ve havlu kuru kalmıştır. Çünkü anlatıya göre Hacı Baba, Kore ve Kıbrıs savaşlarına katıldığı için abdest alıp namazını kendi mekânında kılamamıştır (Alpaslan, 2006: 59). Yine Erzurum’un Şıhlar Köyünde bulunan Ellez Dede hakkındaki efsane savaş sırasında türbede yaşanan sıra dışı olayları konu edinmektedir. Anlatılanlara göre Ellez Dede’nin başucundaki taş devamlı olarak terlemektedir. Hece taşı denilen bu taşın üzerine bir taş konursa burada su damlacıklarını görmek mümkündür. Bu taş sadece savaş zamanlarında terlemezmiş. Kore ve Kıbrıs savaşları esnasında taşın üzerinde su damlacıkları görülmemiştir. Buradan da Ellez Dede’nin bu savaşlara katıldığına inanılmıştır (Seyidoğlu, 1997: 83-84). Bazı rivayetlere göre ise velilerin türbelerinde bulunduğu inanan sancak, kılıç, yaba vb.nin savaş sırasında kaybolduğu görülür. Savaş bitiminde ise söz konusu aletler kanlı bir şekilde tekrar yerine gelir. İçel ili sınırlarında bulunan Şeyh Ali Semerkandî (Gülner/Zeyne/Sütlüce), Gülner’da Şeyh Ömer, Arap Dede ve Şeyh Kasım için bu tarz efsaneler anlatılmaktadır (Alptekin, 2012: 184).

Yatırlarını terk ederek savaşlara katılan velilere ait efsanelerin bir kısmında ise velinin savaş sırasında yardımı dokunduğu bir asker, savaş bittikten sonra onu memleketinde ziyarete gelir; ancak savaşta gördüğü kişinin ismini söylediğinde ona böyle bir kişinin yaşamadığı söylenir ve asker, velinin mezarı olan yadırına yönlendirilir. Böylelikle velinin sırrı ortaya çıkmış olur. Bu efsanelerden biri Kars'taki Ahmed-i Hâni'ye aittir. Efsaneye göre, Kıbrıs Harekâtı'nda Rum askerî noktalarını bombalayan bir pilot, görevini yapıp geri dönerken kabinde birinin olduğunu fark eder. Hayal gördüğünü zanneder, şaşırır. İhtiyar ona sorar: *"Evlâdım, niçin geri dönüyorsun?"*. Pilot, *"Benzinin bitmek üzere"* der. İhtiyar, *"Depon dolu. Haydi geri dön, çünkü yanlış yerleri bombaladın, benim göstereceğim hedefleri vurman gerek"* der. Yüzbaşı benzin ibresine baktığında gerçekten benzinin dolu olduğunu görür. *"Sen kimsin? Uçağa ne zaman bindin?"* der. Ak sakallı adam, *"Korkma, bana Ahmed-i Hâni derler. Benim evim Doğubeyazıt'tadır. Sana yardıma geldim. Eğer bir gün yolun Doğubeyazıt'a düşerse sorduğunda benim evimi sana gösterirler"* der. Pilot, Ahmed-i Hâni'nin gösterdiği yerleri bombalar. Bombalanan yerler Rum askerî birlikler olduğu için kayıpları çok olmuştur. Önceden ateş edilen noktalar, sahte karargâhlardır. Pilot, görevden sonra Ahmed-i Hâni'yi görmeye gider. Görüştüğü kişiler onu Ahmed-i Hâni'nin türbesine yönlendirirler (Alpaslan, 2010: 152-153). Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine anlatılan başka bir efsanede de benzer bir keramet söz konusudur. Keramet, Eğirdir ilçesinin Bağören köyünde yatırı bulunan Karaca Ahmet Dede'ye aittir. Bu yadırın bakımını yapan bir ihtiyar, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında bir gece rüya görür. Karaca Ahmet Dede, ihtiyara *"Ben savaşa gidiyorum. Bir süre beni kimse ziyaret etmesin. Geldiğim zaman sana haber veririm"* der. Gerçekten de savaş bittikten sonra Karaca Ahmet, ihtiyarın rüyasına tekrar girer. Savaş bittikten sonra bir asker, elindeki adresle Bağören köyüne gelip, cephede yan yana savaştığı ve kendilerini ölümden kurtaran Karaca Ahmet ile görüşmek istediğini söyler. Köylüler bu köyde öyle biri olmadığını, o isimle sadece bir yatırı bulunduğunu söylerler. Bu olaydan sonra Karaca Ahmet Dede'nin gerçekten Kıbrıs Barış Harekâtı'na katıldığını anlarlar (Göde, 2010: 384). Saim Sakaoğlu'nun Bolu çevresinden aktardığı bir efsanede de benzer bir durum söz konusudur. Efsaneye göre, Kıbrıs Harekâtı'nda Rum askerleri ile yapılan çarpışmaların birinde, askerlerden bir yaralanır. Onu kurtarmak kolay değildir. Ancak askerlerden biri, yaralı askeri kurtarır. Bu iki asker daha sonra arkadaş olurlar. Ayrılırken gazi, arkadaşından Türkiye'deki adresini alır. Memleketine dönüp arkadaşını aradığında birkaç asır önce vefat eden bir velinin türbesine ulaşır. Adresteki ad ile türbede yatan kişinin adları aynıdır (Sakaoğlu, 2009: 222-223).

Veliler hakkındaki efsanelerin bazılarında, savaş esnasında askerlerin önünde ya da arkasında yeşil sarıklı, kurşun geçirmez ve kılıç kesmez kimselerin bulunduğu ve onların da savaştıkları anlatılır. Anlatılanlara göre, bu bilgiler savaştan kurtulan düşman askerleri ya da Türk askerleri tarafından gözlemlenerek bildirilmiştir. Bunlardan biri Senirkent'in Uluğbey kasabasında türbesi bulunan ve daha önce bahsi geçen Veli Baba ile ilgilidir. Anlatılanlara göre, Kurtuluş Savaşı sırasında Veli Baba Sultan ve türbede bulunan yakınları yeşil ışıklar içinde Koru Dağı'na doğru hızla uçup giderler. Bu sayede savaşta Yunanlıların bozguna uğratılmasında büyük yararlılıklar gösterirler. Savaştan sonra kurtulan Yunan askerleri, savaşta Türk askerlerinden başka uzun boylu, keçe fesli, kurşun geçmez, kılıç kesmez askerlerin bulunduğunu söylerler (Göde, 2010: 386). Kıbrıs Harekâtı'na katılmış bir komutanın anlatıkları da bu anlatıların yaygınlığını göstermektedir. Buna göre Kıbrıs Harekâtı'nda düşman safından su almak zorunda kalan asker, nasıl su alabildiğini ve o esnada gördüklerini komutanına şöyle anlatmaktadır:

“Komutanım, suya yaklaştığım vakit o düşman askerlerini gördüm. Hepsi silahlı idi; ben ise bıçağımı tutuyordum. Tam bana ateş edecekleri sırada arkamda bir takım adamlar gördüm. Bunlar, yeşil sarıkları olan iri yarı kimselerdi. Tüfeklerini düşmanlarımızın üzerine çevirmişlerdi. Onlar düşmanları teslim aldılar. Sonra da bana dediler ki, ‘Bıçağımı çek ve onları yok et!’ Ben de dediklerini yaptım. Ama, ne daha evvel, ne de daha sonra o yeşil sarıklı adamlar gibi kimse görmedim” der (Sakaoğlu, 2009: 223-224).

1.3. Savaşa Katılıp Yaralanan Balıklar (Yaralı Balıklar)

Halk arasında genellikle “Yaralı Balıklar” veya “Asker Balıklar” olarak dillendirilen ve genellikle kutsal olduğu düşünülen sulara bulunan balıkların veli olduklarına inanılır. Bu balıkların savaş esnasında kayboldukları, savaş bittikten sonra ise yaralı olarak döndükleri anlatılır. Balıkların sırt ve kuyruklarında bulunan yaraya benzer izlerin de savaş esnasında aldıkları yaralar olduğu düşünülür. Anadolu’nun pek çok yerinde “Yaralı Balıklar” hakkında efsaneler anlatılmaktadır.

Erzurum’un Ilıca bucağında bulunan Balıklı Göl’deki balıklar hakkında anlatılanlara göre, göldeki balıklar kutsal sayılır ve avlanmazlar. Hatta köyün Rus işgali esnasında, komutanın bu balıklardan askerlerine yedirdiği ve askerlerin telef olduğu söylenir. İnanışa göre, bu balıkların bir kısmı yeşil sarıklı birer asker olup savaşa gitmişlerdir. Savaştan yaralanıp gelenlerin, bugün göldeki yaralı balıklar olduğu düşünülmektedir. Efsaneye göre gölün olduğu yer vaktiyle mutlu bir karı kocanın evidir. Bir gün gelin, kocası işte iken kapının önüne çıkar. O sırada bir Ermeni onu görür ve güzelliğine hayran kalır. Gelinini öpmek ister, *“Allahını seversen getir yüzünü öpeyim”* der. Gelin de Allah’ın adını andığı için yüzünü öptürür. Kocasını eve gelince de olanları anlatır. Bunun üzerine kocası, kapının önüne ateş yakar. Sonra karısına *“Allahını seversen kendini şu ateşe at”* der. Gelin gözünü kırpmadan kendini ateşe atar. O da kendini ateşe atar atmaz ateş bir göle dönüşür (Seyidoğlu 1997: 231-233). Yaralı balıkların daha önceden insan olup sıra dışı bir olay neticesinde balığa dönüştüğüne dair bir efsane de Tavşanlı’da bulunan Balıklı Havuz’a dairedir. Burada sırtları yaralı olan ve savaş sırasında yok olup sonra yeniden görülen balıklar vardır. Bu havuzdaki balıkların nereden geldiği ile ilgili bir efsane anlatılır. Balıkların hikâyesi Sadık İsmail olarak bilinen velinin daha önce hastalığını iyileştirdiği ve sonra yanında hizmetçi olarak çalışan Dölek ile başlar. Havuz, Dölek fazla yorulmasını diye Sadık İsmail’in bastonunu vurduğu yerden çıkmıştır. Efsaneye göre Sadık İsmail’in öğrencilerinden biri Dölek’e âşık olur, ancak kıza açılmaz. Sonra askere gider. Aşk daha da artar. Dölek aklına geldikçe *“Şimdi o havuza su doldurmaya gitmiştir. Ah şimdi balık olsam da Dölek’in yüzüne doya doya baksam”* der. Yine bir gün aynı sözü tekrar ettiği anda ayağından yaralanır ve şehit olur. Gencin arkadaşları askerlikten sonra onun şehit olduğunu Sadık İsmail’e anlatırlar. Havuzun başına geldiklerinde diğer balıkların arasında kuyruğu yaralı bir balık görürler. Balık bir anda başka bir tarafa yönelir. Çünkü balık havuz başına su doldurmaya gelen Dölek’i görmüştür. Bu balık her savaş sırasında ortadan kaybolur (Elektronik Kaynak 4). Kars’ın Selim ilçesi Dölbentli köyünde bulunan Balıklı Göl üzerine anlatılan efsane de benzerdir. Efsaneye göre, savaşa giden askerler savaştan yaralı olarak dönerler. Askerler burada balığa dönerler. Sırtlarındaki yaralar da o savaştan kalmaz. Göldeki balıkların çoğalmadığı gibi eksilmediği de söylenmektedir. Anlatılanlara göre geçmişte yakaladığı balığı evde pişirmeye çalışan bir kişinin gözleri tavanın patlaması sonucu kör olmuştur. O yüzden yöre halkının inanışına göre bu balıkları avlamak günahdır (Elektronik Kaynak 5).

Darende’de bulunan Şeyh Hamid-i Velî (Somuncu Baba) Camii’nin önündeki havuzda bulunan balıklarla ilgili benzer bir efsane bulunmaktadır. İnanışa göre bu balıklar

gazidir ve onların yenmesi günahdır. Bu balıkları kim yemek isterse, onun başına bir felaket geleceğine inanılır. Anlatıldığına göre Kıbrıs savaşı sırasında bu havuzda hiç balık kalmaz. Aradan zaman geçtikten sonra balıklar havuzda görünür. Balıkların havuzda görüldüğü gün, savaşın bittiği gündür. Aynı balıklar daha önce de Yunan savaşına katılmışlardır. Bu sebeple havuzdaki balıkların kimisi yaralı, kiminin kuyruk ve yüzgeçleri kopmuş, kiminin de gözleri patlamıştır (Alptekin 1993: 45-46). Yaşlıların anlattığına göre, Rus işgali sırasında bu balıkları tutup pişirmeye kalkarlar. Tavada kızartırken, balıklar bir bir atlayıp göle düşer. Göldeki bazı yaralı balıklar, onların torunları olarak kabul edilir (Seyidoğlu 1997: 234). Balıkesir’in Pamukçu beldesindeki Balıklı Pınar hakkında da bir efsane anlatılmaktadır. Burada bulunan balıkların kutsal olduğu söylenir. Hatta balıklara “Dede Balık” diye isim vermişlerdir. Seferberlik zamanı bu balıklar kaybolurlar. Cepheye giderler. Savaş bitince de yaralı dönerler. Bu balıklara kimse dokunamaz. Anlatılanlara göre, bir gece köyden bir adam bu çeşmeden bir kova su alıp evine götürür. Ama gece olunca bazı sesler duyar. Sesler tenekedeki balıklardan gelir. Adam da suyu geri boşaltır. Yine bir gece köyden geçen bir yabancı, çeşmeden bir balık yakalar, sonra bir türlü yolunu bulup köyden çıkamaz. Pınardaki balıklar nerede bir savaş olursa oraya giderler. Savaştan geldiklerinde balıkların kanatları, kuyrukları ve yüzgeçlerinin kıpkırmızı olduğu söylenir (Kaynak Şahıs 1, Elektronik Kaynak 2). Ankara’nın Polatlı ilçesine bağlı Ilıca köyünde bulunan Ilıca suyu hakkında da benzer bir efsane anlatılmaktadır. Suyun aktığı havuzda kutsal sayılan balıklar savaş olduğunda ortadan kaybolmakta ve savaş bittikten sonra tekrar havuza dönmektedirler. Yöre halkı balıkların evliya olduğuna inanmakta ve balıkları tutup yiyenlerin başlarına çeşitli felaketlerin geldiğini anlatmaktadırlar (Elektronik Kaynak 3).

Çankırı’nın Atkaracalar ilçesine bağlı Ilıpınar’da bulunan balıklar hakkındaki anlatılar, bu tarz efsanelerin en günceli olarak karşımıza çıkmaktadır. Yörede “Asker Balık” olarak anlatılan efsaneye göre, Çanakkale, Kurtuluş Savaşı ve Kıbrıs çıkartması sırasında Ilıpınar’daki gölette kaybolan balıklar savaş bittiğinde üzerlerindeki yaralarla yeniden ortaya çıkmıştır. Hatta Zeytin Dalı Harekâtı’nın başlamasının ardından bölgede yaşayanlar, balıkların sayılarında bir azalma olduğunu, bu nedenle balıkların Afrin operasyonu için gittiklerini düşünmüşlerdir. Balıklar hakkında anlatılan bu efsaneler ve bu balıkların kutsal olduğuna dair inanışlar, göletin sürekli ziyaret edilmesine vesile olmaktadır. Köylülerden 70 yaşındaki Recep Öztürk’un anlattığına göre o çocukken nahiye müdürlüğü yapan biri balıkları tutup evine götürdükten birkaç gün sonra ölmüştür (Elektronik Kaynak 1, Elektronik Kaynak 6).

Görüldüğü gibi “yaralı balıklar” hakkında anlatılan efsanelerin ortak noktalarından birisi bu balıkları yakalayıp yemenin günah sayılacağı, yakalayıp yiyenlerin ise başlarına çeşitli felaketlerin geleceğine dair inanışlardır.

Yaralı balıklar etrafında anlatılan efsaneler ile yaşarken veya öldükten sonra türbelerinden kalkarak savaşa iştirak eden velilerin efsanelerinde yapısal ve işlevsel açıdan hiçbir fark yoktur. Efsanelerin öznesi ister insan isterse balık olsun buldukları yerden bir anda uzaklaşarak veya kaybolarak savaşın gidişatını değiştirmişler ya da zor durumda olan askere yardım etmişlerdir. Göletlerden savaş esnasında kaybolup savaş bittikten sonra sırtlarındaki yaralar ile dönen balıklar da aslında birer velidir. Bu efsanelerin bir kısmında inançlara göre zaten insandan balığa bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Ahmet Yaşar Ocak’ın ortaya koyduğu veli kavramı etrafındaki psikolojik etkenlerin bu yaralı balıklar etrafında da var olduğu görülmektedir. Bu psikolojik etkenler şunlardır: 1. Veli olağanüstü kuvvetlere sahip olduğu için, toplumda ona karşı korku ile karışık bir saygı duygusu oluşur. Veliye karşı yapılacak herhangi bir saygısızlığın, çarpılma, aniden veya

feci bir şekilde ölüme yakalanma vb. şeklinde cezalandırılacağına inanılır. 2. Velinin söz konusu olağanüstü gücünden, bir takım iyiliklerin elde edilip kötülüklerin giderilmesi yolunda istekler oluşur. 3. Velinin dünyada olduğu kadar öbür dünyada da Tanrı katında yardımcı olması için onu memnun etme çabası ortaya çıkar (Ocak 2010: 8). Yaralı balıkların buldukları göletlerin bugün şifa, dilek vb. nedenlerden dolayı ziyaretçi akımına uğraması, balıkları yakalayıp yiyeceklerin başlarına kötü olaylar geldiğine dair anlatıların olması, yaralı balıklar hakkındaki efsanelerin de “veli kültü” etrafında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

2. Tayy-i Mekân İle Savaşa Katılan Velilerin Efsaneleri Üzerine Değerlendirme

İçerik açısından pek çok konu hakkında anlatılan efsanelerin bir kısmı “veli kültü” etrafında teşekkül etmiştir. Bilindiği gibi veliler, üstün ruhani kuvvetlerle donanarak, yaşarken veya öldükten sonra çeşitli kerametler gösteren tiplerdir. Türk kültüründe veliler etrafında pek çok inanış ve uygulama mevcut olup, bu inanış ve uygulamalar “veli kültü” ismiyle adlandırılmaktadırlar (Bu konuda Bk. Ocak 2010). Veli kültü etrafında teşekkül eden efsanelerde velilerin göstermiş oldukları “kerametler” efsanelerin ana motifini oluşturmaktadır. Bu tarz efsaneler genellikle “evliya menkabesi” olarak adlandırılır (Bu konuda Bk. Yıldız, 2002). Evliya menkabelerinin kahramanları gerçek ve mukaddes kişiler olduğundan, bu anlatılar da yarı mukaddes olarak kabul edilip bir dogma gibi değerlendirilirler. Bu anlatılar eğlenmek veya bir şeyin izahını yapmak için uydurulmadıkları gibi gerçek olduklarına inanılır. Konu edindikleri veli hayatta iken de, öldükten sonra da meydana gelebilirler (Ocak 2010: 33). Bu yazıda bir anda çok uzak mesafeleri kat ederek (tayy-i mekân) savaflara katıldığına ve bu vesile ile savaşın kazanılmasında Türk ordusu ve askerine yardımcı olduğuna inanılan velilerin efsaneleri üzerinde durulmuştur.

Veliler hakkında anlatılan efsanelerin önemli bir kısmı, gerçekten yaşanmış tarihi olaylardan kaynaklanır. Anlatılan olaylar belli bir tarihte ve coğrafi mekânda meydana gelmiştir. Makalede bahsi geçen efsanelere göre velilerin katıldıkları savaflar olan Balkan savafları, Çanakkale Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Kıbrıs Savaşı, Kore Savaşı ve Zeytindalı Afrin Harekâtı belli bir zaman ve zemine oturmaktadır, yani tarihidir. Bilindiği üzere Milletlerarası Halk Anlatısı Araştırmaları Kurumu (International Society For Folk-Narrative Research)’nun yapmış olduğu tasnifte efsaneler dört grupta değerlendirilirler: I. Yaratılış efsaneleri (Oluşum ve dönüşüm efsaneleri-Evrenin sonunu anlatan efsaneler), II. Tarihlik efsaneleri, III. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler, IV. Dinlik efsaneler. Bu açıdan tayy-i mekân ile savaflara katılan velilerin efsaneleri, efsane tasnifi içerisinde “tarihî efsaneler” içerisinde değerlendirilebilirler. Fakat belli bir tarihî gerçeklikten kaynaklanan bu efsanelerde, velilerin kerametlerinin ön plana çıkmasıyla tarihî gerçekliklerin efsanevi gerçekliğe dönüştüğü söylenebilir. Bu efsanelerde “tarihî gerçeklik” ile “efsanevî gerçeklik”in “inanç” unsuru etrafında bir araya geldiği görülmektedir. Tarihî gerçeklik içerisinde yer alan savaflar, savaflara dâhil olduğuna inanılan veliler etrafındaki olağanüstü olaylar ve kerametler ile bir araya gelerek efsaneleri oluşturmuştur. Türk kültüründe veliler etrafında oluşan inanış ve uygulamaların canlılığını koruduğu düşünülürse, velilerin göstermiş oldukları kerametler her ne kadar olağanüstü olup “tarihî gerçeklik” ile ifade edilmese de inanıldığı için “efsanevî gerçeklik” ortaya çıkar.

Ahmet Yaşar Ocak’a göre, veliler hakkında anlatılan efsanelerde varılmak istenen hedeflerden biri kahraman olan veliyi yüceltmektir; bu nedenle gerçek olaylar deforme edilmiş veya efsane motifleriyle kamufle hale getirilmiştir (Ocak, 2010: 34). Makalede ele alınan efsanelerde veliler göz açıp kapayıncaya kadar savaş meydanına giderek (tayy-i mekân) veya aynı anda iki farklı mekânda bulunarak keramet göstermektedirler. Veliler

hakkında anlatılan bu kerametlerle, toplum içerisinde onlar hakkında şaşkınlık ve hayranlık uyandırdığı ve dolayısıyla velilerin yüceltildikleri doğrudur. Fakat başka bir açıdan bakıldığında bu tarz efsanelerin daha farklı işlevlere sahip olduğu da görülmektedir. Kerametler gösterip velayet sahibi olan ve dolayısıyla Allah'a yakın olarak görülen bu kişiler, katıldıkları savaşlarda elde edilen galibiyetlerin meşruiyetini ve haklılığını da göstermektedir. O yüzden önce sıkıntıya rağmen zaferlerle çıkılan savaşlarla ilgili anlatılarda savaşların kazanılmasında sıra dışı olaylar ve bu olaylara eşlik eden sıra dışı kişilerin ön planda olması da normal karşılanmalıdır. Tayy-i mekân motifli efsanelerde de bu böyledir. Bu efsanelerde savaşlardan zaferle çıkılması olağanüstü vasıflara sahip olan, kerametler gösteren velilerin savaşa müdahil olmasına bağlanır. Yokluklar içerisinde girilen savaşların belki de bu veli şahısların “yüzü suyu hürmetine” kazanıldığına inanılır. Bu “inanış” efsanelerin işlevleri ile de alakalıdır. Linda Degh'in ifadesiyle “*Efsane cevapları zorlar, ancak kati olmasa da yaşamın en gizemli, en eleştirel, en az cevap verilebilir sorularına çözüm getirir*” (Degh 2005: 343). Bu cümleler, efsanelere neden inanıldığına dair verilmiş cevaplar olarak görülmelidir.

Ayrıca bahis konusu edilen efsanelerde bu kutsal kişilerin “vatan” ve “millet” için yatırlarından bile kalkarak savaşlarda yer almaları, mücadele etmeleri, “vatan” gibi bir milletin kutsal değerleri için savaşıp gerektiğini de efsane dinleyicisine dolaylı olarak aktarmaktadır. Bu efsaneler ile kültürümüzde yer alan “gaza” ve “şehitlik” anlayışı da pekiştirilmektedir. Tayy-i mekân ile savaşa katılan veliler hakkındaki efsanelerin bir kısmında velilerin şehit düştüğü ayrıntısı dikkat çekmektedir (Alpaslan, 2006: 59). Kültürümüzde şehitlik makamı ile velayet makamının birbirine çok yakın makamlar olduğu bilinmekte ve bu nedenle şehitlik makamına çok kıymet verilmektedir. Efsanelerde velilerin yatırlarından kalkarak savaş esnasında askerlerle birlikte savaşarak onlara yardım etmeleri, kültürümüzde yer alan “şehitler ölmez” algısının da bir göstergesi olsa gerektir. Bugün hâlâ toplumumuzda bu tarz efsanelerin yeni savaşlar ve operasyonlar üzerine veliler etrafında güncellenerek anlatılıyor olması, efsanelerin toplumun değer yargılarının oluşması ve korunması açısından değerini koruduğunu göstermektedir. Bunda efsanelerin, özellikle veliler hakkında anlatılan efsanelerin başlıca özelliğinin “inanış konusu” olması, yani efsanede anlatılan şeylerin doğru ve gerçekten olmuş kabul edilmesi etkilidir (Bu konuda Bk. Boratav, 1995: 107).

Tayy-i mekân ile savaşa katılan velilerin efsaneleri incelendiğinde, efsanelerin birbirine benzer kalıplar ve motifler ile örüldüğü görülmektedir. Aynı kalıp ve motiflerle örülen efsaneler, Anadolu'nun pek çok yerinde kerametleri ile velayet sahibi oldukları inanılan farklı şahıslar hakkında anlatılmaktadır. Efsanelerde anlatıldığına göre veliler, Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar yaşanan savaşlara katılarak Türk askerine yardımcı olmuşlardır. Efsanelerde velilerin katıldığı savaşlar genellikle Balkan Savaşları, Çanakkale Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Kıbrıs Barış Harekâtı, Kore Savaşı olarak geçmektedir. Hatta son zamanlarda gerçekleştirilen Afrin Zeytin Dalı Harekâtı da bu tarz efsanelerin içine girmiştir (Elektronik kaynak 1, Elektronik kaynak 5). Bu efsanelerin farklı yerleşim yerlerinde farklı veli ve yatırlar etrafında anlatılıyor olması, efsanelerin oluşumu konusundaki görüşleri desteklemektedir. Efsanelerin oluşumu konusunda R. Rosiere'nin ileri sürdüğü görüşlere göre, aynı akli kapasiteye sahip olan milletlerde muhayyile aynı şekilde tezahür eder (menşelerle ilgili kural); bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun hakkında anlatılan efsane bu kahramanı terk eder ve daha meşhur birine mal olur (birinin yerine diğersinin geçmesi kuralı); çevre değiştiren her efsane yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına kendisini adapte eder (adapte olabilme kuralı) (Sakaoğlu 2009: 21). Bu açıdan bakıldığında “tayy-i mekân ile savaşa katılan veli” motifinin toplumsal bellekte

yer edindiği, hafızalarda taşınarak farklı veliler etrafında anlatıldığı ve Türk toplumunun yaşadığı farklı savaflara adapte edildiği söylenebilir. Bu açıdan bu tarz efsaneler “gezgin efsaneler” (Bu konuda bk. Degh 2005: 344) olarak da tanımlanabilir. Saim Sakaoğlu'nun deyişiyse, “*Efsane bilen bir kimse, onlardaki motifleri yeni hadiselerle birleştirip bize, günümüzle ilgili yeni efsaneler tanzim edebilir*” (Sakaoğlu 2009: 221). Büyük toplumsal olaylar olarak yaşanan savaflar, geçmişten günümüze Türk tarihinde yer edindiğinden tayy-i mekân ile savafla katılma motifinin her savafla güncellendiği görülmektedir.

Sonuç

Yaşarken ve öldükten sonra keramet gösteren velilerin mezarları olan yatırlar, günümüzde pek çok nedenle ziyaret edilir. Bu yatırların sahipleri olan veliler hakkında da gösterdikleri kerametleri içeren çeşitli efsaneler anlatılır. Yatır ziyaretleri, haklarında anlatılan efsaneler ile daha anlamlı hale gelir. Başka bir ifade ile yatırda yatan zatın velayeti veya gösterdiği kerametleri, hakkında anlatılan efsaneler ile yerini bulur ve pekişir. Anadolu'nun pek çok yerinde ve hatta Balkanlarda anlatılan “tayy-i mekân” motifli efsanelerin bazılarında da veli kültürünün, yatırlar etrafında var olan inanış ve uygulamaların ve veliler hakkındaki efsanelerin birbirini tamamladığı görülmektedir.

Efsaneler, toplumun ihtiyaçlarına cevap verdikleri ve “inanç” unsurunu taşıdıkları müddetçe anlatılırlar. Tayy-i mekân ile savaflara katılarak Türk askeri zor duruma düştüğü zaman onlara yardımcı olan ve savaştan zaferle çıkılmasında etkili olan velilerin efsaneleri geçmişten günümüze inanç değerini korumaktadır. Bunda en önemli sebep, efsane çatısı ve motifinin yeni savaş ve harekâtlar ile sürekli güncelleniyor olmasıdır. Toplumsal hafıza, bu efsaneyi yeni olaylarla sürekli güncelleyerek “veli kültürü” ile bütünleştirmeye devam etmektedir. Türk kültüründe önemli bir yeri olan “gaza” ve “şehadet” anlayışı ise bu efsanelerdeki “inanç” unsurunun devamının sağlanmasında etkili olmaktadır.

Efsanelerde velilerin tayy-i mekân ile buldukları yerden savafla iştirak ederek savaşın seyrini değiştirmeleri ya da savafla muvaffakiyete yardımcı olmaları hem kazanılan savaşın meşruiyet ve kutsallığını göstermekte, savaflar velilerin müdafaa ve katılımıyla daha anlamlı ve kutsal kılınmakta, hem de veliler hakkındaki bu anlatılar ile velilerin kutsiyeti daha da artmaktadır. Efsaneler aracılığı ile “gaza” anlayışı ve “şehadet”in ne derece kıymet teşkil ettiği de efsane dinleyicisine bir anlamda telkin edilmektedir. Böylelikle bu tarz efsaneler aracılığıyla vatan sevgisi, vatan için savaşmanın gerekliliği dolaylı olarak anlatılmaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

(Adı-Soyadı, Doğum Yılı, Tahsili, Derleme Yeri, Derleme Tarihi)
(Kaynak Şahıs 1) Emriye Topalak, 1935, ilkokul, Pamukçu/BALIKESİR, 2008.
(Kaynak Şahıs 2) Zeynelabidin Tekeş, 1963, ilkokul, Kanatlar/Pirlepe/Makedonya, 23 Temmuz 2019.

KAYNAKÇA

Alpaslan, İsmet. *Ağrı Efsaneleri*. İzmir, 2010.
Alpaslan, İsmet. *Demirci Efsaneleri*. İzmir, 2006.
Alptekin, Ali Berat. *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
Alptekin, Ali Berat. *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*. Antakya, 1993.
Boratav, Pertev Naili. *Türk Halkbilimi I 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995.
Degh, Linda. “Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme ve Efsanenin Tanımı”. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Yayıma Hazırlayanlar: M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır, Ankara: Geleceksel Yayınları, 2005: 342-353.
Durdu, Aydın. “Bolu İlinde Bulunan Türbeler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001: 115-159.
<https://www.aksam.com.tr/yasam/asker-balik-nedir-cankiri-asker-baliklari-efsanesi-tarihi-nasildir/haber-715379> (12.03.2018) (Erişim Tarihi: 03.09.2018)

- <http://pamukcuakpinar.com/?islem=detay&id=383> (Erişim tarihi: 03.09.2018)
- <http://unutulanefsaneler.blogspot.com/2013/12/kutsal-baliklar-efsanesi.html> (10.12.2013) (Erişim Tarihi: 03.09.2018)
- <http://www.kocbey.com/balikli.html> (Erişim Tarihi: 03.09.2018)
- <http://www.erkurumgazetesi.com.tr/haber/Sirti-yarali-baliklar-ilgi-cekiliyor/44284> (28.08.2010) (Erişim Tarihi: 03.01.2020)
- [https://www.akvaryum.com/forum/doganin_mucizesi_\(yarali_asker_baliklar\)_k455533.asp](https://www.akvaryum.com/forum/doganin_mucizesi_(yarali_asker_baliklar)_k455533.asp) (Erişim Tarihi: 03.01.2020)
- Göde, Halil Altay. *Isparta Efsaneleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2010.
- Kara, Ruhi. *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 1994.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Sakaoğlu, Saim. *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Sakaoğlu, Saim. *Efsane Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları, 2009.
- Seyidoğlu, Bilge. *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1997.
- Yıldız, Naciye. "Menkabeler". *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi Cilt II*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2002: 117-139.